

Vad är förvärvsarbete?

Vad menas egentligen med förvärvsarbete? Hur har begreppet tillämpats i statistiken över mäns och kvinnors arbete? Anita Nyberg visar här hur förvärvsstatistiken både speglar och skapar ideologin om vad som är arbete. Den osynliggör kvinnoarbetet.

Inom kvinnoforskningen är kvinnors arbete av central betydelse. Anita Göransson skriver t ex: "om den första uppgiften för kvinnoforskningen varit kritiken av lönearbetet och de teorier som utgår från det, och den andra uppgiften varit att lyfta fram det obetalda hemarbetet och påvisa dess betydelse för samhällsekonomin och för könsens olika socialkaraktärer och medvetandeformer, så kanske den tredje uppgiften är just att peka på ideologierna om vad som är arbete" (1983:224).

Nationalekonomisk teori används ofta för att analysera lönearbetet och är en av de teorier som kritiserats av kvinnoforskare. Nationalekonomer sammanställer, utarbetar och nyttjar också ofta arbetsmarknadsstatistik som passar teorierna. De bidrar därmed i stor utsträckning till att skapa teorier och begrepp som formar vår uppfattning om vad som är arbete. Eftersom nationalekonomi, enligt Joan Robinson (professor i ekonomi vid Cambridge), "always has been partly a vehicle for the ruling ideology of each period as well as partly a method of scientific investigation" (1981:7), kan ett sätt att söka få grepp om "ideologierna om vad som är arbete" vara att granska statistiken över förvärvsarbete.

Arbete likställs vanligtvis med förvärvsarbete. Vilket i sin tur i dagens samhälle är lika med lönearbete. Enligt folkräkningarna är förvärvsarbete, dels inkomstbringande arbete, dels sådant arbete som familjemedlemmar utför utan att vara formellt anställda mot lön för att hjälpa företagaren i hans arbete (medhjälpande familjemed-

lemmar). Hushållsarbete i den egna familjen räknas inte som förvärvsarbete (Silenstam 1970:19).

För att en person som utför förvärvsarbete skall klassificeras som förvärvsarbetande krävs vanligtvis att en viss minimitid läggs ner på detta arbete. Principen för detta har dock ändrats med tiden. "Hur lång arbetstid en person skulle ha för att klassificeras som yrkesverksam var länge ej alls preciserat i folkräkningarna. Det väsentliga var att personen i fråga skulle ha sin utkomst av arbetet. Från och med 1945 har det utsagts att arbetstiden skall motsvara större delen av normal arbetstid eller minst halv normal arbetstid (Silenstam 1970:21). Med 1970 års folkräkning ändrades detta till att gälla minst 1 timme under räkningsveckan för förvärvsarbetande med inkomstbringande arbete och 15 timmar för medhjälpande familjemedlemmar (FoB 1970 del 13:38).

Syftet med denna artikel är att diskutera statistiken över kvinnors förvärvsarbete i ett långt historiskt perspektiv i Sverige. Detta medför automatiskt en betoning på kvinnorna inom jordbruket. Folkräkningarna är det enda statistiska material vi kan utgå ifrån. I folkräkningarna förr användes beteckningen yrkesverksam. Numera talar man om förvärvsarbetande. Begreppen används här synonymt. För det första ställer jag frågan: Vem är förvärvsarbetande? I detta sammanhang vill jag visa att synen på jordbrukarhustrurs och -döttrars arbete spelar en mycket större roll för statistiken över utvecklingen av kvinnors förvärvsar-

bete, än definitionen för förvärvsarbete. För det andra diskuterar jag vad förvärvsstatistiken inte säger och vad den säger om kvinnors arbete och för det tredje menar jag att man kan ställa sig frågan huruvida kvinnors förvärvsdeltagande ökade eller minskade med industrialiseringen.

Vem är förvärvsarbetande?

Vem som skall räknas som förvärvsarbetande respektive hushållsarbete, är ingen självklarhet, speciellt inte i ett långt tidsperspektiv. Var tex Sara Sabina Lans nedan förvärvsarbetande?

”Detta var Sara Sabina Lans: grå som en råtta, fattig som en lus, slankig och mager som en råvhona om sommaren. Ingen använde hennes förnamn. Han själv var inte så mycket hemma. Han hade kommanderingarna och regementsmötena på Malmahed och han exerceerade korpralskapet på Fyrö, en fasantupp i sin uniform. Hon hade ungarna och torpet med potatislandet, detta torp som med åren nästan kvävdes av syrener men där det inte fanns någon lycka, åtminstone inte före 1884 då tåget klippte av benen av soldaten Lans.

Hon rökte skinkor åt bönderna. Det var hennes renligaste arbete. Annars fanns det ingenting så grovt, så skitigt och så slabbigt att hon inte åtog sig det. Hon skurade lagårdar om våren. Hon bykte och var behjälplig med slakt. Hon tvättade lik. Hela sitt liv gnodde hon efter kvarlevor och fördelar. Hon var seg som gräset, ettrig som nässlan. Hennes gravsten är på Vallmsta kyrkogård. Där står: Här hvilar Soldaten N:o 27 för Skebo rote Johannes Lans 20 juli 1833 – 12 juli 1902 och hans maka” (Ur Kerstin Ekmans *Häxringarna*).

När Nils Wohlin skrev *Den jordbruksidkande i Sverige 1751–1900* användes inte begreppet förvärvsarbete. Han delar istället in hela jordbruksbefolkningen i ”närande” och ”tärande”. Barn under 15 år, vissa åldringar och handikappade är ”tärande”. Resten av jordbruksbefolkningen, dvs praktiskt taget samtliga män och kvinnor 15 år och äldre är ”närande” (Wohlin 1909:22, se diagram 1, sid. 56).

Wohlins utgångspunkt är att om en person deltar i arbetet, oavsett vad detta består av, betraktas han eller hon som ”närande”.

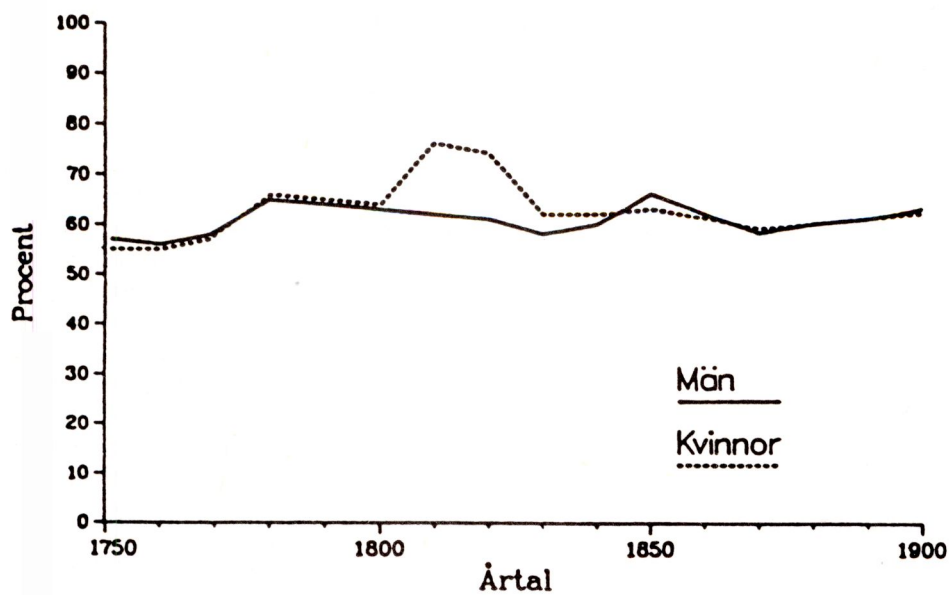
Om vi låter ”närande” vara lika med förvärvsarbete, får vi ovanstående kurva över utvecklingen av mäns och kvinnors ”förvärvsintensitet” mellan 1751–1900. Som synes skiljer sig inte ”förvärvsintensiteten” för män och kvinnor åt varken vad gäller nivå eller utveckling.

En annan bild av utvecklingen av yrkesverksamma får vi om vi istället använder oss av Sten Carlssons (1966) sammanställning av folkräkningarnas resultat. I diagram 2 framgår att andelen kvinnor som förvärvsarbetar nu ligger betydligt lägre än andelen män, men utvecklingen skiljer sig inte nämnvärt åt. I folkräkningarna räknas jordbrukare, andra egna företagare, lönearbetare m fl som förvärvsarbetande. Dessutom ingår sk medhjälpare familjemedlemmar, huvudsakligen jordbrukarsöner och -döttrar (se diagram 2, sid 56).

Diagram 1 och 2 är inte direkt jämförbara. Dels berör de olika tidsperioder, dels rör de olika befolkningsgrupper. Hos Carlsson ingår hela den vuxna befolkningen, medan Wohlin har med hela den jordbruksidkande befolkningen. Den lägre kvinnliga förvärvsintensiteten i diagram 2 beror i stor utsträckning på att jordbrukarhustrurna inte räknas som förvärvsarbetande till skillnad mot i diagram 1. Detta ger kraftigt utslag då ca 70% av befolkningen fick sin utkomst från jordbruket år 1870 (*Trender och prognoser* 1980:86).

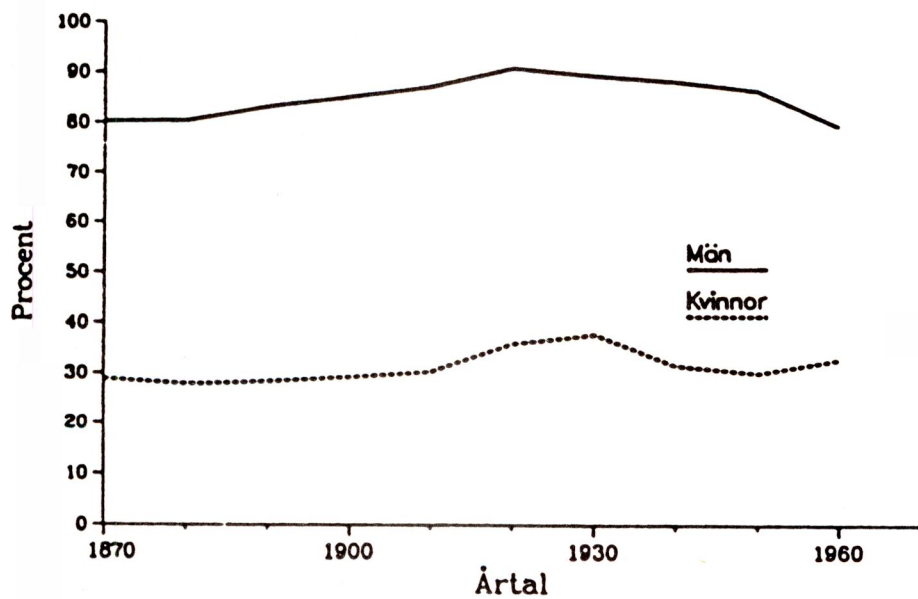
Den bild av utvecklingen av mäns och kvinnors förvärvsarbete som numera praktiskt taget undantagslöst visas är emellertid nedanstående diagram hämtad från Per Silenstams *Arbetskraftsutbudets utveckling i Sverige 1870–1965*. Silenstams sammanställning över förvärvsarbete är baserad på folkräkningarna och definitionen för förvärvsarbete är i stort sett densamma som i Carlssons sammanställning. Silenstam har dock uteslutit jordbrukardöttrarna. Jordbrukarsönerna räknas däremot med. Anledningen till att Silenstam inte räknar jordbrukardöttrarna som förvärvsarbete är att han menar att man inte kan veta i vilken utsträckning de deltog i jordbruksarbetet respektive hushållsarbetet (Silenstam 1970:20). Som framgår av dia-

Diagram 1 Den manliga och kvinnliga jordbruksidkande befolkningens "förvärsintensitet", i Sverige 1751-1900 enligt Wohlin.

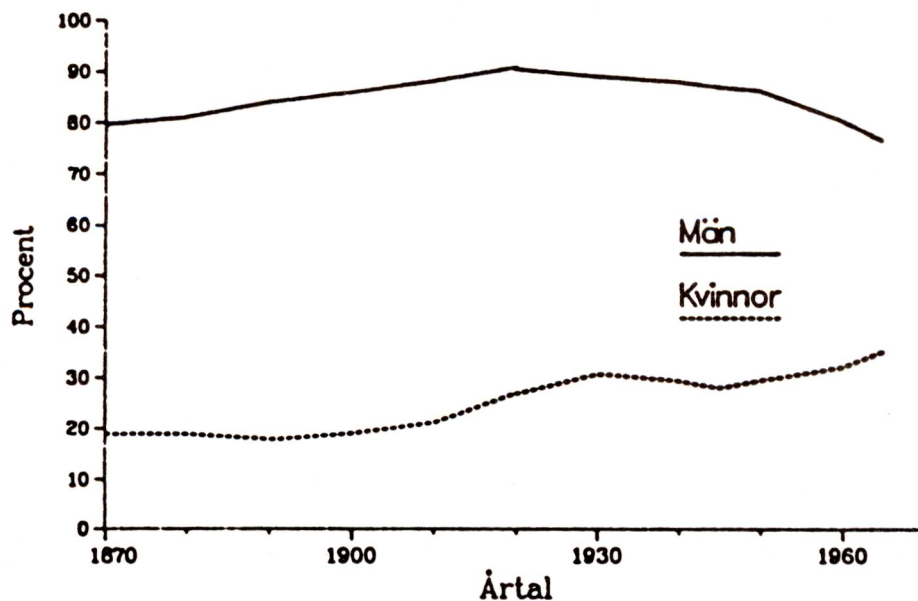
Källa: Wohlin 1909, Tabell H och J

Diagram 2 Förvärsintensiteten för män och kvinnor i Sverige 1870-1960 enligt Carlsson.

Källa: Carlsson 1966, tabell 24.

Diagram 3 Förvärsintensiteten för män och kvinnor i Sverige 1870–1960 enligt Silenstam.

Källa: Silenstam 1970, Tabell A 10 och A 13.

gram 3 sjunker därigenom nivån för andelen förvärsarbetande kvinnor ytterligare.

Vilket diagram ovan speglar utvecklingen av kvinnors förvärsarbete bäst? Wohlin som räknar både jordbrukarhustrur och -döttrar som "förvärsarbetande". Carlssons sammanställning av folkräkningarna som räknar jordbrukardöttrarna, men inte hustrurna, eller Silenstams sammanställning av folkräkningarna som varken räknar jordbrukarhustrur eller -döttrar som förvärsarbetande?

I u-länder idag understryks att "women who in addition to their household duties work on the farms or in a family business are also to be counted as employed if such work takes one third or more of the time worked by other gainfully occupied household members" (1967 Population Census, The United Republic of Tanzania, Volume 4, 1971:xv). Såväl jordbrukarhustrur som -döttrar räknas som förvärsarbetande.

Förvärsintensiteten på den tanzaniska landsbygden låg 1967 på ca 75%, i städerna på ca 20%. Turkiet hade 1950 en kvinnlig förvärsintensitet på 87% (OECD 1980:22).

I Carlssons sammanställning av folkräkningarna räknas jordbrukardöttrar som förvärsarbetande, men inte hustrurna. Så gör man också i Norge. Kvinnors förvärsintensitet i Norge registreras därigenom som högre vid sekelskiftet än på 1950–1970-talen, bla som ett resultat av jordbrukets minskade betydelse (Ljones 1984:84). I de anglosaxiska länderna räknas i allmänhet varken jordbrukarhustrur eller -döttrar som förvärsarbetande.

Av Wohlin och i Tanzania skulle Sara Sabina Lans räknas som förvärsarbetande. I de svenska folkräkningarna och i Norge skulle hon inte räknas som förvärsarbetande. Sara Sabina Lans dotter – om hon hade någon – skulle av Wohlin, i Tan-

zania, i de svenska folkräkningarna och i Norge räknas som förvärvsarbetande, men inte av Silenstam.

Den förvärvsstatistik som praktiskt taget alltid används idag när kvinnors arbete diskuterar är hämtad från Silenstam (1970). Jag tar därför denna som utgångspunkt för de fortsatta diskussionerna. (Se tex SOU 1975:90 *Arbete åt alla*, Berglind m fl 1978, *Siffror om män och kvinnor* 1979, Pettersson 1981, Jonung 1982, Nilsson m fl 1983, Drambo m fl 1985, Gustafsson m fl 1985).

Kvinnorna i jordbruket

Männen i jordbruket – far och son – räknas i Silenstams sammanställning av folkräkningarna som förvärvsarbetande oavsett om arbetet var betalt eller inte. Jordbrukarhustrur och döttrar räknas däremot inte med. I folkräkningarna räknas jordbrukardöttrarna generellt som förvärvsarbetande to m 1930, men de finns inte med i Silenstams sammanställning. Jordbrukarhustrur räknas inte som förvärvsarbetande i folkräkningarna före 1950. Det sistnämnda året kunde jordbrukarhustrur för första gången räknas som medhjälpande familjemedlem, och därmed som förvärvsarbetande, om hemgöromålen ”synbarligen åvilat annan hushållsmedlem” (*FoB* 1970, del 13:19). 1960 kunde de för första gången räknas som förvärvsarbetande utifrån en bedömning av den egna arbetsinsatsen i jordbruket. En kontrollundersökning i samband med 1960 års folkräkning visade att antalet medhjälpande kvinnliga familjemedlemmar i jordbruket underskattats med 714% (sic!) (Samsberg 1967:63). Vid tiden var de emellertid få totalt sett.

Enligt Hellspong och Löfgren (1981) deltog framför allt kvinnorna i norra Sverige i jordbruksarbetet, medan kvinnorna i Skåne hade mer begränsade arbetsuppgifter utanför hushållsarbetet. Men även i Skåne tycks småbrukarhustrur och statarhustrur ha varit mycket aktiva. Lynn Åkesson har undersökt vardagslivet i två sydvästskånska byar under tiden 1900–1940. Hon skriver:

”Skötseln av hemmet sattes nog i första rummet

av samtliga [kvinnor] men långt ifrån alla hade råd att leva upp till idealet. Kvinnornas vardagsliv karaktäriserades istället av en mängd tillfälliga arbeten utanför hemmen. De mjölkade, tog upp säd, hjälpte till vid tröskning och betupptagning... Utan tvekan arbetade statarkvinnorna mer utanför hemmet än vad småbrukarfruarna gjorde. Även om de sistnämnda utförde samma slags arbete: mjölkade, hjälpte till vid skörden och slet på betstyckena, så gjorde de det främst åt sig själva på den egna gården, eller deltog i arbetsbyten genom att hjälpa grannarna med samma saker. Om småbrukarkvinnorna ibland gick bort och arbetade på större gårdar, tog emot tvätt eller liknande för att skaffa extrainkomster, så märktes detta inte lika tydligt. De identifierades i första hand med sin gård.

Ett viktigt tillskott i ekonomin var försäljning på torget i stan, en syssla som också var mer passande och värdig en småbrukarhustru än att sälja sin arbetskraft till andra. Många från Sturup ’torgade’ i Malmö eller Lund där de sålde odlade produkter av olika slag. De som inte hade trädgård kunde erbjuda hemvävda trasor eller vilda blommor och bär till försäljning... Man får en stark känsla av att kvinnorna i Sturup och Börtinge alltid arbetade. Förutom att de tog vara på tillfällena till extra inkomster genom arbete utanför hemmet, fanns i det egna hemmet, som skulle hållas rent och prydligt, en oändlig mängd arbetsuppgifter.” (1985:381)

Mångsyssleriet på den svenska landsbygden präglade både mäns och kvinnors vardag. Småbönder, torpare och backstugusittare sökte på många olika sätt sin försörjning. De kombinerade självhushåll och viss avsalu med jakt och fiske. De tog mer eller mindre tillfälliga lönearbeten. De arbetade med hemslöjd för egen konsumtion och försäljning och med hemindustri. Detta representerade stora ekonomiska värden. Så var tex värdet av textiltillverkningen i hemmen 1860 högre än värdet av den svenska järnvaruexporten (Krantz och Schön 1983:15). Männerna tog säsongsarbeten som rallare, anläggningsarbetare, skogshuggare, forkarlar m m medan hustrun skötte småbruket tillsammans med barnen. Män och kvinnor bärgade egna och andra skördar, plockade potatis och rovor. Kvinnorna stod på torget, gick runt och

Finnskogen, Hälsingland, Foto Nordiska muséet

sålde fisk, hjälpte till vid byk, slakt, yste, begravningar, bröllop och kalas (se tex Jonsson 1971, Löfgren 1977, Bengtsson red 1982, Boqvist 1983, Wallensteen-Jæger 1983, Gaunt 1983). Sten Carlsson skriver: "Jordbrukets husmödrar hade i regel mycket hårda arbetsuppgifter i kök och ladugård; säkerligen har ingen annan svensk samhällsgrupp haft ett så slitsamt liv som äldre generationer småbrukar-, torpar- och statarhustrur" (1966:305). I folkräkningarna påpekas att "smärre jordbrukares hustrur böra betraktas snarare som yrkesutöfvare än såsom hufvudsakligen eller utslutande sysselsatta med husligt arbete" (*Folkräkningen* 1880:xxxv). Men "något siffermässigt uttryck för betydelsen av deras arbete i näringen har icke stått att erhålla" (*Folkräkningen* 1930:VIII:32).

De mindre jordbruken utgjorde den stora majoriteten av brukningsenheter i det svenska jordbrukssamhället. Brukningsenheter med upp till 10 ha utgjorde ca 80% av samtliga 1919 (*Historisk statistik för Sverige II* 1959:Tabell D 14).

Arbetstiden

Att männen på landsbygden räknas som förvärvsarbete, men inte kvinnorna, skulle kunna motiveras om kvinnorna använde så lite tid till jordbruksarbete, att de inte kommer över fastställda minimigränser för förvärvsarbete. Dessa gränser var som nämnts ovan, en halv arbetsdag, en tredjedels arbetsdag eller 15 timmar i veckan för medhjälpare familjemedlemmar och 1 timma i veckan för personer med inkomstbringande arbete, beroende på vilket kriterium man väljer att använda.

Några tidsstudier av kvinnors arbetstid från slutet av 1800-talet och början av 1900-talet känner jag inte till. En undersökning från 1939 fann att husmodern på mindre jordbruk i genomsnitt använde 6 timmar om dagen till jordbruksarbete i Luleåtrakten, 3 timmar i Bohuslän och i genomsnitt för Sverige 4 timmar, dvs i genomsnitt 28 timmar i veckan. SOU 1939:6 Lindahl m fl 1937 och Lundgren 1985 räknar hälften av jordbrukarhustrurnas tid till hushållsar-

bete och hälften till jordbruksarbete. De når alltså över förvärvsgränsen. Detta till trots, och troligen p g a att de inte räknades som förvärvsarbete, betecknas de ibland som "tärande". I *Arbetsfrågan inom det svenska jordbruket* skriver man "'tärande' befolkningselement, såsom hustrur och barn till statare och torpare" (SOU 1932:14:15).

Den ordinarie veckoarbetstiden var 1924 50 timmar och 1950 48 timmar (Tegle 1983:22). Använder vi 1945 års kriterium – halv normal arbetstid – skulle en stor andel av jordbrukarhustrurna räknas som förvärvsarbete. Följer vi FN:s rekommendation om en tredjedel av arbetsdagen ökar andelen förvärvsarbete ytterligare. Använder vi slutligen 1970 års kriterium, dvs 15 timmar i veckan, kommer andelen att öka än mer.

I folkräkningarna hävdas att i princip har det alltid varit klart att jordbrukarhustrurna bör räknas som förvärvsarbete. "Svårigheterna har uppstått först i tolkningen av medhjälparebegreppet i de konkreta fallen. Det har tex varit svårt att för kvinnornas del skilja mellan hemgöromål och förvärvsarbete. I synnerhet beträffande jordbrukarhustrurna föreligger stora bedömningssvårigheter av ovan antytt slag såväl vid uppgiftslämnandet som vid klassificeringen" (Samsberg m fl 1967:63).

Vad säger förvärvsstatistiken inte och vad säger den?

Enligt Silenstam är förvärvsarbete, dels inkomstbringande arbete, dels sådant arbete som familjemedlemmarna utför utan att vara formellt anställda mot lön för att hjälpa företagaren i hans arbete, sk medhjälpare familjemedlem (Silenstam 1970:19).

Generellt tycks i de tidiga folkräkningarna gälla att männen räknas som förvärvsarbete om de inte p g a ålder, handikapp eller på annat sätt diskvalificerat sig för att räknas som förvärvsarbete. Detta hänger samman med att männen var "huvudperson" enligt folkräkningarna. Begreppet "huvudperson" avsåg inte enbart yrket utan i många fall familjen. Huvudper-

sonen räknades som yrkesutövare, dvs männen blir förvärvsarbetande, medan hustrur blir hustrur (*Folkräkningen* 1900:XXXVII). Kvinnor antas vara icke förvärvsarbetande, tills de bevisat motsatsen, genom att ha stadigvarande anställning eller vara fast etablerade företagare. Det är således inte arbetsuppgifterna som avgör om kvinnors arbete räknas som förvärvsarbete eller inte, utan om det är inkomstbringande eller inte i dagens betydelse av ordet, dvs anknytningen till en marknad, antingen via anställning mot lön eller inkomster från eget företagande. Männen däremot räknas som förvärvsarbetande även om deras arbete inte hade en marknadsanknytning.

Jordbrukarhustrur och jordbrukardöttrar skulle kunna tillhöra gruppen medhjälpande familjemedlemmar och därmed räknas som förvärvsarbetande. Men i Silenstams sammanställning av folkräkningarna kan de inte räknas som förvärvsarbetande, även om de utförde förvärvsarbete. I denna är det således inte det arbete kvinnorna utförde, som inte räknas som förvärvsarbete, utan det är kvinnors arbete som inte likställs med förvärvsarbete, oavsett vad arbetet bestod av och hur lång tid det krävde. Allt betalt och obetalt jordbruksarbete räknas för män som förvärvsarbete, för kvinnor som hushållsarbete. Jordbrukarhustrur och -döttrar bedöms i statistiken inte utifrån sina arbetsuppgifter, utan utifrån sin relation till en man – make eller far.

Trots de stora problem som är förknippade med förvärvsstatistik för en så lång tidsperiod används Silenstams sammanställning av folkräkningarna ständigt. Ibland finns en fotnot som talar om för läsaren att ”uppgifterna för 1900–1965 är hämtade ur Silenstam (1970). För dessa är de kvinnliga medhjälpande familjemedlemmarna ej medräknade bland de yrkesverksamma” (Jonung 1982:301). Medhjälpande familjemedlemmar är här lika med jordbrukardöttrarna. Ibland saknas to m denna fotnot (se text ”Siffror om män och kvinnor” 1979: Tabell 3:2).

Att jordbrukarhustrurna inte räknas

med alls, eller att männen hade ”en lös anknytning till förvärvslivet”, nämns praktiskt taget aldrig. ”Här måste vi åter påpeka att folkräkningarna, framför allt de äldsta av dem, antagligen underskattar de yrkesverksamma antal. Underskattningen är troligen speciellt stor för kvinnornas del. Särskilt gifta kvinnor har haft en lös anknytning till förvärvslivet och då sällan registrerats som förvärvsarbetande i folkräkningarna” (Karlsson red 1983:61).

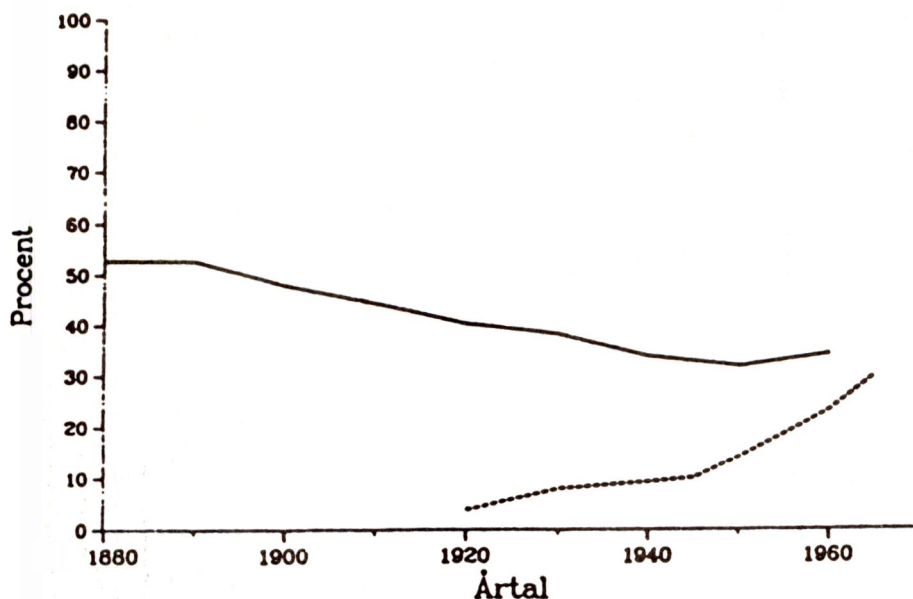
Att statistiken används så flitigt och med sparsamma kommentarer, tror jag hänger samman med att läsaren uppfattar medhjälpande familjemedlemmar som en marginell grupp, vilket den är idag, men inte vid sekelskiftet. Men det beror troligen också på att den bild av utvecklingen som förvärvsstatistiken förmedlar – och skapar – på något sätt stämmer överens med vår uppfattning om förvärvsarbetets utveckling och kvinnorna. Denna uppfattning har inte att göra med kvinnornas arbetsuppgifter, utan har att göra med lönearbetets möjligheter att göra kvinnorna mer självständiga och minska deras ekonomiska beroende av män. Om förvärvsarbete endast är lika med lönearbete borde statistiken justeras vad gäller männen. Till att börja med genom att inte heller jordbrukarsönerna betraktas som förvärvsarbetande.

Ökade eller minskade kvinnornas förvärvsarbete med industrialiseringen?

Att särskilja hushållsarbete från förvärvsarbete har visat sig vara mycket svårt i ett jordbrukssamhälle. Kanske kan det därmed tyckas att man skall lämna statistiken därhän. Att inte försöka tillämpa den ”dominerande ideologins” definition för förvärvsarbete på kvinnors arbete, utan istället påvisa det obetalda hemarbetets betydelse utan statistik. Jag menar emellertid att förvärvsstatistiken har en betydelse. Den används mycket ofta och den styr våra tankar.

Enligt nationalekonomisk teori väljer kvinnorna mellan hushållsarbete och förvärvsarbete. Också kvinnoforskarna delar oftast in kvinnors arbete i dessa två katego-

Diagram 4 Giftnors förvärsintensitet om jordbrukarhustrur räknas som förvärsarbetande respektive om de inte räknas med i statistiken.

Källa: övre kurvan se Bilaga 1
nedre kurvan Silenstam (1970), Tabell A15.

rier. Hushållsarbete och förvärsarbete utgör en dikotomi av kvinnors arbete. Logiskt innebär detta att i och med att vi har definierat förvärsarbete, så har vi definierat allt annat arbete som hushållsarbete och tvärtom. Jag tycker mig ha funnit att såväl kvinnoforskare som nationalekonomer, även i ett historiskt perspektiv, med hushållsarbete menar matlagning, disk, städning osv, dvs de arbetsuppgifter vi idag utför obetalt i hemmen. Förvärsarbete är det arbete som mäts i förvärsstatistiken. Detta har medfört att kvinnors jordbruksarbete och andra arbetsuppgifter i stor utsträckning förblivit "osynliga".

Vi har kunnat konstatera att jordbrukarhustrur i icke ringa omfattning utförde jordbruksarbete och andra arbetsuppgifter som nu i allmänhet inte betecknas som hushållsarbete. Låt oss därför pröva att räkna samtliga jordbrukarhustrur som förvärsarbetande, istället för att generellt utesluta dem ur statistiken. Utfallet blir den övre kurvan i diagrammet nedan. Av denna

framgår att giftnors deltagande i produktionen minskade med industrialiseringen och att hemmafrun skapades med den. Kvinnors deltidarbete – eller snarare dubbelarbete – blir därmed inte en nutida företeelse, utan snarare det "normala". Den period då en relativt stor andel av de giftnors kunde ägna sig helt åt hushållsarbete blir då en unik situation, inte det allmängiltiga fram till våra dagar.

Den undre kurvan i diagrammet nedan visar förvärsarbetet såsom det vanligtvis mäts i statistiken. I enlighet med logiken att kvinnors hushållsarbete och förvärsarbete utgör en dikotomi, blir då allt annat arbete hushållsarbete. De slutsatser som kan dras av den undre kurvan, är istället att industrialiseringen ledde till att kvinnors deltagande i produktionen ökade och att andelen hemmafruar alltsedan dess kontinuerligt har minskat.

I den statistik som idag används räknas som ingående i arbetskraften personer med 1 timmes avlönat arbete i veckan samt per-

soner som normalt ingår i arbetskraften, men som är "tillfälligt frånvarande" – ca 20% av de sysselsatta. Totalt för hela perioden medför detta att vid sekelskiftet är svårigheterna att skilja hushållsarbete från förvärvsarbete stora – arbete som arbete – och gifta kvinnor räknas inte som förvärvsarbete. Därefter kom en period då lönearbete var lika med arbete. Frågade man en icke förvärvsarbete kvinna på 1960-talet om hon arbetade, svarade hon förmodligen, "nej, jag är hemmafru". Ställer vi samma fråga idag, svarar hon, "ja, men just nu är jag barnledig" (ledig från barn, ledig med barn, ledig??). Att arbeta tenderar idag att innebära att man ingår i arbetskraften, men inte nödvändigtvis att man finns på sin arbetsplats. Förvärvsstatistiken underskattar således kvinnors förvärvsarbete runt sekelskiftet och överskattar den idag, om man ser till arbetsuppgifterna, men inte om man ser till inkomsten.

Den bild av utvecklingen som den nedre kurvan i diagram 4 ger vad gäller kvinnors arbetsuppgifter, stämmer möjligen vad gäller medelklassens kvinnor. Giftna kvinnor som hade tjänst inom stat eller kommun som tex lärare eller barnmorskor – eller drev handel i eget namn registrerades tidigt som förvärvsarbete. Medelklassens förvärvsintensitet ökade kanske – inte i första hand som ett resultat av industrialiseringen, utan av kontoreringen – medan tidigare såväl hustrur som döttrar arbetat i hushållet. Giftna kvinnor i arbetarklassen registrerades sällan som förvärvsarbete. Detta gäller småbrukar-, torpar- och stathustrur, men också arbetarkvinnorna i städerna (Gustafsson 1976).

Sammanfattning

Schematiskt skulle man kunna säga att förvärvsarbete i ett långt historiskt perspektiv enligt statistiken är

- a) inkomstbringande arbete (inkl betalt hushållsarbete – hembiträden t ex)
- b) obetalda arbetsuppgifter utom hushållsarbete.

För männen räknas såväl a som b som för-

värvsarbete. För kvinnor räknas endast a som förvärvsarbete. Definitionen för förvärvsarbete tillämpas således inte lika för män och kvinnor. Det finns tre olika sätt att förändra statistiken på, så att den mäter samma sak för män och kvinnor.

För det första kan både a och b räknas som förvärvsarbete. Då bör förvärvsstatistiken för kvinnor korrigeras.

För det andra kan endast a räknas som förvärvsarbete. Då bör förvärvsstatistiken för männen ändras.

För det tredje kan vi behålla statistiken men förändra definitionen. Den definitionen skulle förmodligen ha att göra med mäns och kvinnors ekonomiska (o)beroende av andra familjemedlemmar. Men då måste vi dels ta bort jordbrukarsönerna ur förvärvsstatistiken, dels komma ihåg att de gifta kvinnorna i stor utsträckning är deltidarbete.

Kvinnoforskare har ofta en kritisk inställning till nationalekonomisk teori, men accepterar förvärvsstatistiken. Statistik är emellertid i sig en primitiv teori, som har en mer utarbetad teori som grund. När det gäller förvärvsstatistiken är denna teori nationalekonomisk, nämligen teorin om arbetskraftsutbud. Är man tveksam till ekonomisk teori borde detta också innebära att man ifrågasätter förvärvsstatistiken. Denna, såväl speglar som skapar, "ideologin om vad som är arbete". Om kvinnorna dominerade i samhället skulle då endast de dubbelarbetande räknas som arbetande??

LITTERATUR

- Bengtsson Frithiof, Person Bengt-Arne och Samuelsson Carl-Olof (red) 1982: *Torpare i Halland*, Bokförlaget Spektra, Halmstad.
- Berglind Hans och Rundblad Bengt 1978: *Arbetsmarknaden i Sverige i ett sociologiskt perspektiv*, Esselte Studium, Stockholm.
- Boqvist Agneta 1983: "Myten om Bondsverige" i *Forskning och framsteg 1* (1983).
- Carlsson Sten 1966: "Den sociala omgrupperingen i Sverige efter 1866" i Thomson, Arthur (red), *Samhälle och riksdag*, Almqvist & Wiksell, Stockholm.
- Drambo Leif och Bark Anne 1984: *Kvinnjobb i framtiden?*, Akademilitteratur, Stockholm.

- Folk- och Bostadsräkningen 1970, del 13.
Folkräkningen 1880, 1900, 1930:VIII.
- Gaunt David 1983: *Familjeliv i Norden*, Gidlunds, Stockholm.
- Gustafsson Siv och Lantz Petra 1985: *Arbete och löner*, Industriens Utredningsinstitut och Arbetslivscentrum, Stockholm.
- Gustafsson Uno 1976: *Industrialismens storstad*, Akademisk avhandling, Stockholm.
- Göransson Anita 1983: "Arbete och makt: en kritisk diskussion av begreppen arbete, produktion och produktionssätt" i Aniansson Eva, Borgström Eva, Holm Ulla-Carin, Wikander Ulla, Winlund Elisabeth och Åberg Ingrid (red) *Rapport från Kvinnouniversitetet*, Förlaget Akademilitteratur AB, Stockholm.
- Hellspong Mats och Löfgren Orvar 1974: *Land och stad*, Liber Läromedel, Lund.
- Historisk statistik för Sverige II* 1959, Statistiska centralbyrån, Stockholm.
- Jonson S 1971: *Minnesbok över den svenske bonden*, LTs förlag, Stockholm.
- Jonung Christina 1982: "Kvinnorna i svensk ekonomi" i Södersten Bo (red), *Svensk ekonomi*, Rabén och Sjögren, Stockholm.
- Krantz Olle och Schön Lennart 1983: "Ekonomisk utveckling i Sverige. Ny syn på exporten i *Forskning och framsteg 1* (1983).
- Lindahl Erik, Dahlgren Einar och Kock Karin 1937: *National income of Sweden 1861-1930*, P. A. Norstedts & Söner, Stockholm.
- Ljones Olav 1984: "Kvinnors yrkesdeltagande i et langsiktig perspektiv" i Rødseth Tor och Dale Titlestad Kristin (red), *Kvinner i arbeid*, Universitetsforlaget, Norge.
- Lundgren Nils-Gustav 1985: "Självhushållning, lönearbete och specialisering i norrländsk skogsbygd 1910-1960. Ett ekonomiskt-historiskt perspektiv" i Wallentin Hans (red), *Informell ekonomi i glesbygd*. LTs förlag, Stockholm.
- Löfgren Orvar 1977: "Potatisfolket levde av nästan ingenting" i *Forskning och framstegs familjenummer* (1977).
- Karlsson Jan Ch (red) 1983: *Om lönearbete - en bok i arbetssociologi*, Norstedts.
- Pettersson Marianne 1981: *Deltidsarbetet i Sverige*, Arbetslivscentrum, Rapport 23, Stockholm.
- Robinson Joan 1981: *Economic philosophy*, Penguin Books, England, först publicerad 1962.
- Samberg Åke m fl 1967: *Landsbygdens befolkning och bostäder 1950-1960*, Monografiserie i anslutning till folk- och bostadsräkningen i Sverige 1960, SCB och Bostadsstyrelsen, Stockholm.
- Siffror om män och kvinnor* 1979, SAF/PTK - nämnden för jämställdhet i arbetslivet, Stockholm.
- Silenstam Per 1970: *Arbetskraftsutbudets utveckling i Sverige 1870-1965*, Industriens Utredningsinstitut, Stockholm.
- SOU 1932:14 *Arbetsfrågan inom det svenska jordbruket*.
- SOU 1939:6 *Underlättandet av kvinnornas arbete i de mindre lanthemmen*.
- SOU 1975:90 *Arbete åt alla - delbetänkande från sysselsättningsutredningen*.
- Tegle Stig 1983: *Den ordinarie veckoarbetstiden i Sverige 1860-1980: en översikt*, Nationalekonomiska institutionen, Lunds Universitet, Meddelande 1983:86.
- Trender och prognoser* 1980. IFP 1980:4, Statistiska centralbyrån, Stockholm.
- Wallensteen-Jæger Rut 1983: *Torparnit och statarflit när seklet var ungt*, LTs förlag, Stockholm.
- Wohlin Nils 1909: *Den jordbruksidkande befolkningen i Sverige 1751-1900*, Emigrationsutredningen, Bilaga IX, P A Norstedt & Söner.
- Women and employment*, OECD, Paris 1980.
- Åkesson Lynn 1985: "Veta sitt värde" i Frykman Jonas och Löfgren Orvar (red), *Modärna tider - vision och vardag i folkhemmet*, Liber förlag, Malmö.
- 1967 *Population census*, The United Republic of Tanzania, Bureau of Statistics, Volume 4, Economic Statistics, Dar es Salaam 1971.

Bilaga 1

Gifta kvinnors förvärvsintensitet om jordbrukarhustrur räknas som förvärvsarbete:

1880	52,7
1890	52,6
1900	47,8
1910	44,3
1920	40,2
1930	38,2
1940	33,8
1950	31,8
1960	34,3

Källa: Uträknat från Carlsson 1966:300 och Silenstam 1970:98.

SUMMARY

Women and work: definitions of gainful employment

Who should be counted as "gainfully employed" varies over time and between countries. In general varying definitions affect measures of the female labor force more than the male. In agricultural countries, where much of the work in terms of income production is done in family enterprises, the distinction between workers and dependents is far from clear-cut. Whether female agricultural workers and unpaid family workers are seen as part of the labor force or not makes a big difference in labor force statistics.

The term "gainfully employed" is not socially and culturally unbiased. It is a social and cultural definition, and thus not applied in the same way for men and women. Men are counted as "gainfully employed" unless they prove otherwise – for example by being old or disabled. Women have to prove that they are "gainfully employed" by having paid employment or a firm in their own name.

In labor force statistics for Sweden for the period 1870–1960, compiled by Silenstam (1970), wives and daughters on farms are not counted as gainfully employed, in spite of the fact that they have always taken part in farm work. A time budget survey from 1939, for example, states that wives on the small farms – which were in the great majority – spent an average of four hours per day on farm work.

Women's farm work is thereby seen as domestic work and not as income-producing work and the wives as housewives, while males – husbands and sons – are defined as gainfully

employed and seen as income producers and breadwinners. Yet if farmers' wives are regarded as part of the labor force, the development over time of married women's gainful employment looks very different, as can be seen in diagram 4 in the article.

The "invisibility" of women in labor statistics and the tendency to overlook their contribution to farm work may be viewed as expressions of low valuation of women's roles as income producers compared with their roles as homemakers and mothers as well as the high valuation of men's role as breadwinners. Gainful employment is first and foremost men's work, while women's work is domestic work.

It is in agricultural societies, for example, Sweden at the end of the nineteenth century and the beginning of the twentieth, when farm labor occupied a major share of the total labor force, that errors and biases in enumeration of female agricultural workers have the greatest influence on the numbers for the female labor force as a whole. Activity rates excluding unpaid female family workers cannot be used to give us information of women's income-producing work or domestic work, but they indicate an important aspect of the status of women. Among other things, unpaid family work does not give the same independence that women may gain by paid employment or self-employment.

Anita Nyberg
Tema Teknik och social förändring
Universitetet i Linköping
581 83 Linköping
Sweden